

S A Y I 21 • 2 0 0 9

İslâm

Araştırmaları

Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

Özel adopted an increasingly Turkish nationalist position and even a chauvinist attitude towards ethnic and religious minorities.

In conclusion, while *Muslims in Modern Turkey* provides the reader with a rich and meticulous compilation and summaries of the available first and second hand resources on the new Muslim Intellectuals, it is not equally successful in offering an in-depth and fresh analysis regarding their emergence and uniqueness within the Muslim world.

İpek Gencil Sezgin

Aşk

Elif Şafak

Tercüme: Elif Şafak-K.Yiğit Us

İstanbul: Doğan Kitap Yay., 1. bsk. Mart 2009, 419 sayfa.

Önce İngilizce yayımlanan, daha sonra Türkçe'ye tercüme edilen roman iki farklı "Önsöz" ve dört bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları İlk Çağ Felsefesi'ndeki "arçe" tartışmalarından, Mevlâna'nın *Mesnevi'sine* ve getirdiği yorumlarda postmodernliğe göndermelerde bulunacak düzeyde bir tarihsel ve düşünsel aralıkta salınım göstermektedir. Birinci Bölüm'de "Toprak, hayattaki derin, sakın ve katı şeyler" olarak içeriklendirilmektedir. İkinci Bölüm'de olan su ise, akışkan, kaygan ve değişken şeylere referans gösterilmektedir. Üçüncü Bölüm'ün başlığı olan "Rüzgâr" hayattaki terk, göç, devreden şeylerdir. Dördüncü Bölüm ise yakan, yıkan, yok edenler olarak ateş başlığıyla verilmektedir. Son bölüm olan "Boşluk"ta ise "hayatta, varlıklarıyla değil, yokluklarıyla bizi etkileyen şeyler" üzerinde durulmaktadır. Bölüm başlıklarının sırası, hem "aşk"a giden yoldaki gelişim aşamalarını tanımlamakta, hem de bölümlerin muhtevasıyla örtüşmekte ve varılmak istenen sonuçlarla uyum göstermektedir. Her bir bölüm, bölüm başlığına uygun ve diğer bölüme hazırlayıcı bir kurgu ile inşa edilmektedir. Diğer yandan bölüm başlıklarının açılanması, postmodern bir auraya sahiptir denilebilir. Nitekim her bölümde sırayla "katı", "kaygan", "devreden", "yok eden" anahtar kavramlar, birinci elden bu yönelimin ipuçları olarak görülebilir. İnsanı ve ilahî aşk arasında geçişlikler ve geçişkenlikler, "bugün" ile "dün" arasındaki mesafeyi kapatarak zaman ve mekân yeniden okunmaktadır ki, romana postmodern karakterini veren şeyin tam da bu nokta olduğu söylenebilir.

Ella ve Zahara arasında adım adım gerçekleş(tiril)en aşk, Şems ve Mevlâna ilişkisi üzerinden “Aşk Şeriatı” kavramsallaştırmasına referansla kurgulanmaya çalışılmakta; bu ise kâh Mevlâna ve Şems’i bugüne yaklaştırarak kâh Ella ve Zahara ilişkisini “dün”de Şems ile Mevlâna’nın yerine konumlandırarak gerçekleştirilmek istenmektedir. Zaten roman “dün” ile “bugün” arasındaki gelgitlerle örülmekte; böylece dünün referans gücü ile bugünkü aşk kuvvetlendirilmektedir. Roman “bugün”ü merkeze almakla birlikte dünü, (tarihi) ulaşmak istediği sonuca göre yeniden öznel bir okumaya tabi tutmakta; Mevlâna ve Şems tüm bağlarından koparılarak “bugün” içerisine tekrar yerleştirilmekte ve Şems’in etrafındaki şahıslar da bugünün kurgusunu doğrulayacak çerçevede seçilmektedir.

Ella’nın Zahara’ya kaçıışı, Şems ve Mevlâna’nın manevi çeperleri içerisine yerleştirilerek muhafaza altına alınmaktadır. En sonunda sadakatler, evlilikler, çocuklar, “aşk dini”nin (“din”leşen aşkın) içerisinde gereksiz ayrıntılara dönüşmekte, amorf bir aşk söylemi post/modernleş(tiril)en günümüz insanının gündemine son derece mitik bir biçimde sokulmaya çalışılmaktadır ki, tüm “fıkıh” oluşturuca çabaları yapışöküme uğratılmaktadır. Romanda fıkha negatif yaklaşımın sebebi bu olsa gerektir. Burada çok ilginç bir biçimde günümüzde Mevlâna üzerinden dinî söylem geliştirmeye çalışanların fıkha karşı tavırlarının benzerlik arz ettiğini görmekteyiz ki meseleyi postmodernlik bağlamında anlamlı kılan noktalardan birisi de budur. Postmodernliğin “ortodoksi” kuran tüm söylemlerle doğası gereği arasına mesafe koyması, fıkıhı daha baştan postmodern bir yaşam tarzı açısından sorunsala dönüştürmektedir. Romanda, “Şems’in kendisine mürit olmak isteyen çömeze içki içmesini talep eden bir şahıs olarak sunumlanması, bu bağlamda sorunsalı daha net ortaya koymaktadır. Diğer yandan “aşk şeriatı” söyleminin giderek postmodernliğe batınîlik içinde temellük imkânları açtığı gözlemlenmektedir. Bir başka deyişle, batınîliğin sınırların ötesine taşmayı vadeden ontoloji temelli meşruluk söylemi, giderek hipergerçeğe batınîlik üzerinden dinî bir renk kazandırmaktadır. Böylece Aşk romanını okuyan zihin, Ella’nın üç çocuğu ve kocasını terk ederek Zahara’ya kaçışına dinî bir meşruiyet de kazandırmaktadır.

Post/modern zamanlar, toplumun İslâm’a olan kaçınılmaz ilgisini, Mevlâna ve Şems üzerinden yeni bir kurguya dönüştürmenin temel karakteristiklerini taşıyor görünmektedir. Bu bağlamda Şems ile Mevlâna, post/modernleştirilen dinin yeni tutamak noktaları olarak gündeme gelmekte; âdeta Mevlâna bu dinin peygamberi, Mesnevî de kutsal kitabı olarak ortaya çıkmaktadır. Mevlâna için “Peygamber değil ama kitabı var” söyleminin yeni okunuş biçimine “aşk şeriatı”nı eklediğimizde, böyle bir kurgunun göstergebilim açısın-

dan da önemli doneleri içinde barındırdığını söyleyebiliriz. Doğrusu, Ella ve Zahara gibi modern zamanların yasak aşkı, “Mevlâna”, “Şems”, “Mesnevî”, “ilâhî aşk” gibi kelime ve kavramların toplum içindeki sosyal itibarlarıyla kutlanarak “Aşk Şeriatı” kavramsallaştırması içinde kurumsallaştırılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla “On günlük aşk yaşadık”, “Ama yaşanmışlıklar var” türünden modern zamanların magazineli istihlak kültürü, “Aşk Şeriatı” İslâm’ın üstü örtük olarak geçirtilen güçlü referansları üzerinden dinsel kâr payı kazanabilmekte; aşk, bir üst söylem statüsüne çıkmaktadır. Dolayısıyla romanda “aşk şeriatı” kavramı yeniden okunarak, “aşk” adına günümüzdeki tüm pespaye kullanımları da kapsayacak derecede istiap haddi genişletilmektedir. Sonuçta, aşkın kendi kendisini garanti eden söylem ve pratiklerine, ortodoksis ve sınırları olan bir “yer”den yapılan her itiraz, postmodern aforozla mâruz kalmaktadır.

Roman, genel olarak, kırk uğrak noktasının temellük edilmesi çerçevesinde bir gelişim seyri izlemektedir. Bu, “kırk kural” biçiminde somutluk kazanmaktadır. Bu kurallar romanın “yaşanmışlık”larının ilke hâline getirilmesi olarak görünmektedir. Burada özelde kırk sayısı, dinsel ve tarihsel referansların gücüyle romanın tezlerini kuvvetlendirme çabası olarak okunabilir. İlk baştaki kuralların, “din” ve “aşk” konusunda bir dekonstrüksiyonu amaçladığı söylenebilir. Sonraki kurallardan bir kısmı, okuyucuyu amorf bir aşk söyleminin içinde merkezleştirilmeye yönelik gibi görünmektedir. Nitekim birinci kuralda, “Yaradani hangi kelimelerle tanımladığımız, kendimizi nasıl gördüğümüze ayna tutar. Şayet Tanrı dendi mi öncelikle korkulacak, utanılacak bir varlık geliyorsa aklına, demek ki sen de korku ve utanç içindesin çoğunlukla. Yok eğer, Tanrı dendi mi evvela aşk, merhamet ve şefkat anlıyorsan, sende de bu vasıflardan bolca mevcut demektir.” (s. 51) şeklindeki ifade, bir dönem sıklıkla tekrarlanan İslâm üzerine kalıplaşmış bir söylemi tekrar eder görünmektedir.

Ayrıca “aşk”ın altı çizilirken, Ella ve Zahara ilişkisini “aşk”ın kapsam alanına alabilmek üzere zihinler hazırlanmaktadır. İkinci kuralda, “Hak yolunda ilerlemek yürek işidir, akıl işi değil. Kılavuzun daima yüreğin olsun, omuzun üstündeki kafan değil. Nefsini bilenlerden ol, silenlerden değil” (s.64) derken, akıl-kalp antagonizması işletilmekte; aklın (çoğunlukla anlaşıldığı gibi aydınlanmacı akıl değil) meşruiyet alanı ve imkânlarının devresini tamamlamasına izin verilmemekte; aşk, epistemolojik sınımaların dışına çıkarılarak alanı genişletilmektedir. Üçüncü kural, Kur’an’ın bâtinî okumasına pozitif referans yapmaktadır: “Kur’an dört seviyede okunabilir. İlk seviye zâhirî manadır. Sonraki bâtinî mana. Üçüncü, bâtinînin bâtinîsidir. Dördüncü seviye o kadar derindir ki, kelimeler kifayetsiz kalır tarif etmeye.” (s.75) Bu maddede öne çıkan

öneri, bâtinî okumaya, postmodern okumanın görev ve sorumluluğunu yükleyerek hem meselenin zâhirde dinî sınırlar içinde kalması sağlanmakta hem de elde edilmek istenen hasılaya getirilmesi muhtemel sınırlılıklar ortadan kaldırılmaktadır. Nitekim yazar, “Dördüncü kapıya varanı birinci kapının kuralları bağlamaz. Hakikat ehli, dinin kaidelerine uymak zorunda değildir” (s. 193) derken bu sınırları bulanıklaştırmaya çalışmaktadır. Bu durum Şems ile Mevlâna arasında içki üzerinden geliştirilen diyalogda daha da somutlaşır: “Şems: Derken ikinci şişeyi aldım, aynı şekilde onu da toprağa döktüm. Gülün turuncu rengi bu kez daha bir canlandı, ıslıl ıslıl lal oldu. Şişenin dibinde ancak birkaç yudum şarap kalmıştı. Bunu kadehe boşalttım. Yarısını içtim, kalan yarısı Rumi'ye uzattım... Rumi: Dinin şartlarına uymak önemlidir dedi. Ama insan kuralları özden, parçaları bütünden daha fazla önemsememeli. İçki içen insan içmeyenleri, içki içmeyense içenleri küçümsememeli... Aşk sarhoşluğunda ayıklık var. (s. 304) Burada Mevlâna'nın dine sıkı nispeti ve sözünün itibarı kullanılarak postmodern bir okumayla fıkıh oluşturucu “ortodoksi” yapıbozumuna uğratılmaya çalışılmaktadır. İçki-sarhoşluk arasında var olan negatif ilişki, “aşk sarhoşluğu” kavramsallaştırmasıyla aşk mübahlaştıran kapsamı içinde kaybedilmektedir. Yazar, bu içeriği farklı yerlerde tekrar ederken yine din, özgürlük ve iç temizliği sacayağının sınırları içinde hareket etmektedir: “Şaraptan evvel nefislerimizdeki küstahlığı, riyakârlığı, kindarlığı, katılığı, saldırganlığı kovmalıyız. Ve en nihayetinde içen içer, içmeyen içmez. Kimse-nin kimseyi zorlamaya hakkı yoktur. Çünkü dinde zorlama yoktur.” (s. 300) Kurallar, okuyucunun kafasındaki değişim sınırlarına dair dirençleri “bâtınî” görünümlü postmodern okumalarla kırarken, sonunda aşk kendinden menkul bir değer hâline gelir ve kırkinci kural aşkı, neredeyse kelâm kitaplarındaki “tanrı” tanımını tonlamasıyla konumlandırır: “Aşksız geçen bir ömür beyhude yaşanmıştır. Acaba ilâhî aşk peşinde mi koşmalıyım mecazi mi, yoksa dünyavi, semavi ya da cismani mi diye sorma! Ayrımlar ayrımları doğurur. Aşk'ın ise hiç bir sığata ve tamlamaya ihtiyacı yoktur. Başlı başına bir dünyadır aşk. Ya tam ortasındadır, merkezinde, ya da dışındadır, hasretinde.” (s. 415) Artık bu kuralı okuduktan sonra, Ella'nın Zahara'ya kaçışı aşk için, aşk adına hiçbir sınır tanımaksızın kendinden menkul bir meşruiyet kazanır. Yazar Şems'e “Ama bu hayatta her ayırım öyle kolay çizilmiyor. Ya sandığın kadar siyah-beyaz, iyi-kötü, açık-seçik değilse? Ya tek mil kelimelerin önemini yitirdiği bir başka bilinç boyutu varsa? Şems yarı müşfik yarı muzip yüzüme baktı. Akıl ve mantığın hudutları gayet keskin olabilir. Ama aşkta tüm sınırlar ve ayrımlar silikleşir” (s. 276) ifadesini söyletirken, aşkı bir kurucu ilke olarak tanımlıyor görünmektedir.

Türkiye’de 1980 sonrası giderek bireyselleşmenin patlaması ile öznellikler artmış, dolayısıyla geleneksel sınırlar ve mahremiyetler aşınmaya başlamıştır. Yazarın içeriklendirdiği aşk, tam da bu öznelliklerden beslenmekte ve onları beslemektedir. “Günah” ve “ayıp” kelimelerine rezervli yaklaşımların uzmanlarca üst dil statüsüne çıkarılması, Türkiye’de aşk için, aşk adına yeni arayışları kışkırtmıştır. Bunun sonucu olarak, “aşk”ı davaya ihanet sayan yaklaşımdan, en pespaye kullanımına kadar cinselliğin temellük ettiği aşk söylemine ulaşılmıştır. Bu da “cinsel” ve “yasak” çağrışımlı aşkın, kaybetmesi muhtemel sosyal prestijini ona geri vermek gibi bir gayretin sonucu gibi görünmektedir. Yazar, aşk özelinde geliştirdiği postmodern okumayı, sosyal muhayyilede “Mevlâna” ve Şems” gibi pozitif çağrışımlı kavramlar içerisinde kaybetmeye, böylece Müslümanlığı riske etmeyecek bir imajla aşkı sunmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak, Roman özelde aşk konusunu postmodern tarzda okuyarak günümüz insanının hayatına sokmaktadır. Geçmişle bugünü birbirinden bağımsız “an”lar olarak “aşk” bağlamında biraraya getirip tarihte gelgitler yaparken, bildik tarz ve yolları geçersizleştirerek toplumsal hafızayı dumura uğratmakta; izleksiz, sınırsız bir aşkı yeniden tahkiye ederek dolaşıma sokmaktadır. Bu bağlamda roman, sonunda “Anything goes” (Ne olsa gider) postmodernlik kuralını faş etmektedir. Mevlâna ve Şems üzerinden bâtinî söyleme de tanımlanan “aşk”a ulaşmada işlevsel bir rol yüklenmiştir. Böylece “aşk”, kendisiyle meşruiyet kazanmaya çalıştığı referans karşısında hep antagonizmik bir konum kazanmakta ve tüketilmek üzere sunulmaktadır.

Mustafa Tekin

Is Scientific Knowledge Rational?

Halil Rahman Açar

İstanbul: İnsan Publications, 2008. 245 sayfa.

Rasyonalite problemi, felsefenin önemli bir konusu olmuş ve olmaya da devam edecektir. Bununla birlikte epistemologlar rasyonel bilginin ne olduğunu, bilim felsefecileri ise toplumun bir parçası olan birey için rasyonel olanın ne olduğunu araştırmış; bunun yanında ahlâk, din, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji bilim dalları da bu konuyla ilgilenmişlerdir (s. 13).

Kitabın “Rationality in General” başlıklı birinci bölümünde yazar öncelikle insan doğası üzerinde durmakta, daha sonra rasyonalitenin kökenini ve temelini ele almakta; mantık ile olan ilişkisine değinmekte, bölüm sonunda ise